

УДК 94(477.82):070.1:321.64

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.14>

ІДЕОЛОГЕМА «ВОРОГ НАРОДУ» НА СТОРІНКАХ РАДЯНСЬКИХ ПРЕСОВИХ ВИДАНЬ ВОЛИНИ В ПЕРІОД УТВЕРДЖЕННЯ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ¹

Стародубець Галина,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-2005-771X

У статті йдеться про відображення ідеологем «ворог народу» на сторінках місцевих газет Волині у період утвердження тут сталінського тоталітаризму (кінець 1920-х – початок 1930-х років), досліджено динаміку використання цього образу в системі більшовицької пропаганди. Указано, що ця штучно сформована ідеологема використовувалася радянською владою як один з інструментів формування віртуального ідеологічного конструкту з метою трансформації його у реальне соціальне середовище. Образ «ворога народу», з одного боку, слугував маркером для соціальної стратифікації радянських громадян за ознакою політичної благонадійності, а з іншого – виступав тлом для найвигіднішої презентації персонажів, які представляли більшовицьку партію. Для утвердження нової радянської ідеології більшовикам необхідно було вдатися до чіткої структуризації суспільства, виокремлення прихильників і противників. «Ворог» стає неминучим атрибутом дихотомного уявлення/представлення реальності в тоталітарному суспільстві. Найбільш критичні й негативні явища спостерігалися в процесі розширювання селянського соціуму, свідомо поділеного на дві антагоністичні категорії. На одному полюсі були так звані бідняки, які є лідерами соціалістичних перетворень на селі, а на іншому – представники заможних верств, які апріорі оголошувалися «чужими», ворогами нової влади.

Наголошено, що основним транслятором більшовицької ідеології виступала преса, насамперед місцеві друковані видання. Використовуючи засоби друкованого слова, більшовицька влада сприяла посиленню процесу розширювання селянства: збереженню і зміцненню домінуючих позицій «бідняків» і «середняків» та викриттю «куркулів». Із метою формування негативного образу «ворога народу» у пресі активно послуговувалися «мовою ненависті», яка сприяла нагнітання у суспільстві атмосфери «класового протистояння», страху і підозрливості та впровадженню у масову свідомість «нової» системи соціальних і політичних уявлень про соціалізм. Спостерігається поступове залучення в офіційний дискурс активно тиражованої на сторінках друкованих видань експресивної лексики з виразно негативними конотаціями, яка фактично перетворилася на мовні кліше.

Ключові слова: ворог народу, сталінізм, тоталітаризм, пресові видання, радянська влада, куркуль, голод.

Starodubets Galyna. The ideology of “the enemy of the people” on the pages of the Soviet press in Volyn’ during the emergence of Stalinist totalitarianism

The article deals with the reflection of the ideologeme “enemy of the people” on the pages of local newspapers in Volyn’ during the period of the establishment of Stalinist totalitarianism there (late 1920s and early 1930s) and examines the dynamics of using this image in the Bolshevik propaganda system. It is pointed out that this artificially formed ideologeme was used by the Soviet authorities as one of the tools for forming a virtual ideological construct in order to transform it into a real social environment. The image of “the enemy of the people”, on the one hand, served as a marker for the social stratification of Soviet citizens on the basis of political trustworthiness, and on the other hand, it was the background for the most favorable presentation of characters representing the Bolshevik Party. In order to establish the new Soviet ideology, the Bolsheviks had to resort to a clear structuring of society, to distinguish between supporters and opponents. “The enemy” becomes an inevitable attribute of the dichotomous representation/representation of reality in a totalitarian society. The most critical and negative phenomena were observed in the process of stratification of peasant society, which was deliberately divided into two antagonistic categories. On one pole were the so-called poor, who were the leaders of socialist transformations in the countryside, and on the other were representatives of the wealthy strata, who were a priori declared «aliens», enemies of the new government.

It is emphasized that the main transmitter of Bolshevik ideology was the press, primarily local publications. Using the means of the printed word the Bolshevik government contributed to the process of stratification of the peasantry: preserving and strengthening the dominant positions of “the poor” and “the middle class” and exposing “the kulaks”. In order to form a negative image of “the enemy of the people”, the press actively used “hate speech”, which contributed to the atmosphere of “class confrontation”, fear and suspicion in society and the introduction of “a new” system of social and political ideas about socialism into the mass consciousness. There is a gradual involvement in the official discourse of expressive vocabulary with distinctly negative connotations, which is actively replicated in the pages of printed media and has actually turned into linguistic clichés.

Key words: enemy of the people, Stalinism, totalitarianism, press, Soviet power, kulaks, famine.

¹ Підготовка статті здійснена в рамках реалізації стипендіальної програми Центру діалогу імені Юліуша Мерошевського (Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego).

Вступ. Ідея боротьби з «ворогами народу» залишалася стрижнем усього суспільно-політичного життя в СРСР у період правління Й. Сталіна. Ця штучно сформована ідеологема використовувалася комуністською владою як один з інструментів формування віртуального ідеологічного конструкту з метою трансформації його у реальне соціальне середовище. Образ «ворога народу», з одного боку, слугував маркером для соціальної стратифікації радянських громадян за ознакою політичної благонадійності, а з іншого – виступав тлом для найвигіднішої презентації персонажів, які представляли більшовицьку партію. Для утвердження нової радянської ідеології більшовикам необхідно було вдаватися до чіткої структуризації суспільства, виокремлення прихильників і противників. Сутнісне наповнення цього конструкту змінювалося залежно від соціально-економічних та політичних завдань сталінського тоталітарного режиму.

Функціонування образу «ворога народу» характерне для тоталітарної свідомості, орієнтованої на стан перманентної соціальної мобілізації, підтвердженням чого слугує приклад цілеспрямованого розкручування цього образу сучасною путінською пропагандою з метою утримання російського суспільства у стані критичного паралічу та апатії. Вивчення сутнісних характеристик досліджуваного ідеологічного конструкту має стати передумовою глибшого осмислення детермінант тривалого збереження тоталітарних цінностей і моделей поведінки на рівні суспільної свідомості.

Тема використання більшовицьким режимом різноманітних форм і методів пропаганди з метою конструювання образу «класового ворога», «ворога народу» у різні періоди сталінського правління є досить репрезентативною в українській історіографії. У роботах відомих українських дослідників періоду становлення радянського тоталітаризму та політики державного терору 1920–1930-х років С. Кульчицького [13], Л. Гриневич [4], В. Морочко [20], Н. Романець [28; 29] та ін. ідеологема «класовий ворог» уживається у контексті як аналізу репресивної політики радянської влади, так і формування нової соціальної структури. Okремо виділимо низку збірників наукових праць, де вміщено статті про динаміку протікання репресивних кампаній сталінського режиму, характеризуються об'єкти та виконавці державного терору [3], повсякденне життя радянської людини в 1920–1930-ті роки [36].

З огляду на тему нашого дослідження, заслуговує на увагу монографія Л. Масенко, де на підставі аналізу текстів комуністичних вождів і документів каральних органів зроблено висновок про використання комуністичною владою, зокрема в період сталінізму, лексики, яку авторка називає мовою державного тероризму [18, с. 240]. Схожу позицію у цьому питанні займає мовознавиця Т. Коць. Дослідниця наголошує, що «у 30–50-ті роки ХХ ст. через посередництво періодичних видань до активного вжитку увійшли виразно негативно конотовані слова та словосполучення «куркуль», «буржуазний націоналіст», «ворог народу», «класовий ворог», «дрібнобуржуазні елементи» [11, с. 94]. Використання преси з метою культивування образу «ворога народу» розглядається у працях І. Сипченко [31; 32], О. Тарапон [35] та ін.

Сталінський варіант державного тоталітаризму є предметом вивчення зарубіжних дослідників. Зокрема, генеза пропагандистського образу «класового ворога» в СРСР розглядається у роботі американської дослідниці В. Боннелл (Victoria Bonnell), яка вважає, що його поява в квітні 1929 р. була зумовлена необхідністю «демаркації у більшовицькій ідеології. Понад усе режим прагнув забезпечити чітке розмежування між бінарними протилежностями: герої – вороги, добро – зло, священний – нечестивий та повністю позбутися двозначностей у цьому розподілі» [2]. А. Котлярчук, розкриваючи суть сталінських репресій у північних районах СРСР у період Великого терору, акцентує окрему увагу на ролі «пропагандистських кампаній ненависті в місцевій пресі, які були організовані з Москви і мали системний характер» [40, р. 112]. У контексті аналізу наративів «виключення» у дискурсі сталінського Великого терору розглядає різні категорії «ворогів», сконструйованих більшовицькою пропагандою в 1930-х роках, В. Паперний [43]. Темі «ворога народу» значну увагу приділено в монографії Куромії Гіроакі (Hiroaki Kuromiya). Аналізуючи причини виникнення цього образу та масштаби його поширення в регіональному розрізі Донбасу, автор зауважує, що на початку 1930-х років «відбувся концептуальний перехід від уявлення про «класового ворога» до класово нейтрального «ворога народу» [16, с. 267]. Темі способу формування сталінською пропагандою образу «ворога народу» опосередковано торкається у своїй праці Сара Девіс (Sarah Davies) [41]. Авторка аргументовано доводить, що «всепроникна радянська пропаганда не змогла викоринити дисонуючу думку, що терор не зміг повністю змусити людей замовкнути і що альтернативна «тіньова» політична культура змогла пережити жахиття сталінізму». Вона наголошує, що нав'язувана більшовицькими пропагандистами «картина світу», у тому числі й образи «ворогів народу» чи «класових ворогів», не сприймалася суспільством беззаперечно, а натикалася на тіньовий опозиційний спротив у вигляді листів, чуток, анекдотів тощо. Таким

чином, досліджувана нами проблема у розрізі вивчення смислового наповнення ідеологем «ворог народу», «класовий ворог», а також використання їх сталінською пропагандою з метою легітимізації державного терору широко представлена як в українській, так і в зарубіжній історіографії. Однак, на нашу думку, потребують глибшого вивчення та аналізу особливості використання цих образів крізь призму регіонального досвіду.

Мета дослідження – визначити, які категорії населення Волині і за якими критеріями позиціонувалися владою наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років як «вороги народу», дослідити динаміку використання цього образу в системі комуно-більшовицької пропаганди на прикладі регіональних пресових видань.

Результати. Руйнування більшовиками старого світу детермінувало процес переформатування приаманної йому соціальної структури, створення нових владних інститутів, пошук способів контролю за цим процесом та методів впливу на динаміку його протікання. Структуризація нового суспільства за більшовицько-радянськими лекалами відбувалася шляхом формування в масовій свідомості картини світу, яка спиралася на бінарні конструкції типу «ми – вони». В умовах сталінської наздоганяючої модернізації роль основного механізму інтеграції соціуму, консолідації його від супротивного відіграв образ «ворога народу». Зусилля влади спрямовувалися на перетворення цього образу у важливий інструмент підтримання сегрегованої реальності. «Для того щоб зрозуміти, хто такі «ми», потрібно чітко уявляти, хто такі «вони», і чим ці дві категорії відрізняються одна від одної. Їхні базові цінності мали бути фундаментально відмінними, тому компроміс ставав неможливим» [42, р. 44]. Мета більшовицької політики, окрім іншого, полягала у необхідності змінити соціальну психологію селянства для утвердження аксіоми: біднота – це передова, прогресивно орієнтована верства, а «куркуль» мав асоціюватися із царським періодом, образом заможного глита, визискувача тої самої бідноти. Окрім того, ворог виступав апелятивним чинником мобілізації всіх членів спільноти до солідарності, згуртування навколо влади, яка в той чи інший спосіб гарантувала йому захист перед небезпекою зовнішніх чи внутрішніх загроз.

Зважаючи на низький рівень освіченості населення у 1920–1930-х роках, основним інструментом нав'язування нової системи морально-етичних цінностей виступали візуальні засоби пропаганди: плакати, карикатури тощо. Однак велике значення мало й використання засобів масової інформації, зокрема розвиток місцевих друкованих видань. Тема створення загальносоюзної мережі місцевої преси була піднята Й. Сталіним у 1923 р., коли він заявив: «Газета – це не тільки колективний пропагандист і колективний агітатор, це також колективний організатор». Ставилася завдання створити «мережу місцевих агентів єдиної партії, яка утворить кістяк саме тієї організації, яка нам потрібна, – досить великої, щоб охопити всю країну» [34, с. 283]. На Волині, зокрема на теренах сучасної Житомирської області, упродовж 1920-х років було започатковано випуск низки друкованих видань, серед яких: «Радянська Волинь» (1920 р.), «Шлях колективізації», «Колективіст Дзержинщини», «Поліська комуна» (1928–1929 рр.) та ін.

Характерною особливістю інформаційного наповнення регіональних газет цього періоду була їх максимальна ідеологічна зашореність. Комуно-більшовицький режим не прагнув тримати маси осторонь політики, навпаки, відбувалася загальна політизація масової свідомості. Газета виступала не так каналом інформації, як рупором пропаганди, через яку нав'язувалося дуальне сприйняття об'єктивної реальності виключно у чорно-білих тонах, де чорний – це «темні ворожі регресивні» сили в образі «класового ворога», «ворога народу», а «білий» – колір світлого прогресивного комуністичного майбутнього. Боротьба «п'їтьми» зі «світлом» – основна тема усіх без винятку газетних публікацій досліджуваного нами періоду. Оскільки Волинь – це аграрний регіон, то на вершині ідеолого-пропагандистської піраміди образу «ворога народу» перебував ідеологічний конструкт, сформований за кількома напрямками: учасники «бандитських петлюрівських формувань», «петлюрівці», «позбавленці», «куркулі», «підкуркульники», «пособники», «шкідники» тощо. Як правило, він доповнювався заходами соціальної політики, метою яких було виділення селян, звинувачених або ж підозрюваних в антирадянській діяльності чи навіть у поглядах (зазвичай їх маркували «куркулями»), в окрему групу для протиставлення її іншим соціальним категоріям і для подальшої ліквідації.

Для утвердження нової радянської ідеології більшовикам необхідно було вдатися до чіткої структуризації суспільства і виокремлення прихильників і противників. «Ворог» стає неминучим атрибутом дихотомного уявлення/представлення реальності в тоталітарному суспільстві. Найбільш критичні й негативні явища спостерігалися в процесі розшарування селянського соціуму, свідомо поділеного на дві антагоністичні категорії. На одному полюсі були так звані бідняки, які є лідерами соціалістичних перетворень на селі («5–6 біднячок, які працюють у колгоспі» [30]), а на іншому – представники заможних верств, які

апріорі оголошувалися «чужими», ворогами нової влади або ж «куркульськими агентами» [30] і повинні були доводити свою відданість їй конкретними справами. У тогочасних газетних публікаціях для поділу на «своїх» і «чужих» часто застосовується принцип співставлення, порівняння з використанням негативно-оцінних емоційних означень: «у колгоспі забрали верх не щирі, віддані соціалістичному будівництву люди, а чужаки, що використали новий колгосп тільки для того, щоб приховатися від хлібозаготівель та інших «неприємних» для твердоздатників кампаній» [30]; «організувати бідняцько-середняцьку людність на виконання планів хлібозаготівлі і троцита куркульські теревені [26]; «викрити і розбити вщент куркульських агентів» [24]; «приборкати куркуля та його помічників» [23].

Окрему пропагандистську нішу традиційно займали так звані «середняки», яких залежно від політичної кон'юнктури відносили то одного, то до іншого табору. Аналіз газетних публікацій за період 1929–1933 рр. дає підстави стверджувати, що наприкінці 1920-х років формувався образ «середняка» як передового трудівника, чесною, справедливою, відповідальною, старанною, грамотною людиною, завдяки якій тримається і процвітає село та сільське господарство. Пропагандистська риторика дещо змінюється в період Голодомору, коли влада намагається відповідальність за фактичний провал політики колективізації перекласти на управлінців місцевого рівня. Селян, котрі не виконали планових державних поставок хліба в голодні 1932–1933 рр., в місцевій пресі традиційно називають «підкуркульниками» або «куркульськими підспівувачами» [1].

Образ куркуля як «ворога народу» розумівся досить розмито: до цієї категорії селян відносили не так за економічними ознаками (розмір оподаткування, наявність найманної робочої сили, земельної власності тощо), як за політичними – минулим або передбачуваним теперішнім ставленням до радянської влади і до колективізації. Більшість сучасних дослідників стверджує, що «куркульство» як негативний елемент суспільства – це штучно створена в період правління більшовиків соціальна група заможних людей, виокремлена із середовища селянства [19], адже «наукового тлумачення категорії «куркуль» у 1920-х років офіційно визначено не було, тому під час переписів населення таку категорію окремо не ідентифікували, проте використовували в політичних цілях» [17, с. 117]. Насамперед загострювалася увага на «злочинному минулому» куркулів, називаючи їх «петлюрівцями й іншою контрреволюційною поганню» [15], учасниками антирадянського руху опору у складі різних повстанських загонів: «соколівської банди» [37], «недобитками з банди Струка – Петлюри» [39].

Майже у кожній газетній статті, у якій йдеться про «сільських глитаїв куркулів», наголошується на їхньому непролетарському походженні. Для прикладу, в одному з випусків «Радянської Волині» повідомлялося, що всією шкідницькою роботою у Барашівському колгоспі «орудувала невеличка кумпанія, що складалася з колишнього жандарма, дяка і церковного титаря. Головним натхненником виявився куркуль Петро Медведь, що служив колись у жандармах, має 7 га землі. Не обійшлося, очевидно, без загального керівництва з боку Барашівського попа» [38].

Звертає на себе увагу факт широкого використання у пресі «експресивно виразних слів із семантикою знищення (репресії, розстріл, винищувати, вбивати, ліквідувати)» [11, с. 100]. Газети рясніють заголовками на кшталт: «Даючи найнещаднішу відсіч куркульським недобиткам та їхній агентурі» [25]; «Розбити вщент куркульських агентів» [24]; «Викрити глитаїню, розігнати її кубло, оздоровити колгосп – ось невідкладне завдання, яке зміцнить колгосп» [22]; «Суворо карати крадіїв соціалістичної власності» [39]; «Розтроцити куркульсько-попівську зграю» [9]. У такий спосіб відбувалася легітимізація репресивних заходів, здійснюваних владою проти так званих «ворогів народу», із метою створення в країні/регіоні широкої масової підтримки внутрішньої політики сталінського режиму. Окрім того, образ «ворога народу» виступав інструментом стратифікації соціуму, нагнітання соціального протистояння на селі, виокремлення та стигматизації соціально-облікових «ворожих» групи, поширення атмосфери страху та взаємної недовіри.

Із метою маркування «ворогів» свідомо використовувалася мова ворожнечі, що в майбутньому закономірно вилилося «у функціонування мови насильства – дій» [8, с. 92]. Автори публікацій на сторінках регіональної преси відкрито закликають до застосування репресивних методів покарання тих, хто не вписується у прокрустове ложе «більшовицької справедливості». Так, в одній зі статей йдеться про те, що «за підкуркульником с. Левкова Калитою лічиться борг державі 1,67 ц хліба. 12 листопада він остаточно показав своє класове шкідницьке обличчя, вирішивши спалити свою клуню і хліб. Злочинця пощастило затримати, цей злочин остаточно викрив Калиту як класового ворога. Калиту і Ващенко передано до права як ворогів соцбудівництва, ворогів радянської влади» [21]. Заголовок одного з випусків «Радянської Волині» закликає «посилити класову пильність, даючи найнещаднішу відсіч куркульським недобиткам та їхній агентурі» [25].

Широко тиражована в засобах масової інформації мова ворожнечі знайшла широке застосування і в офіційному дискурсі. Виступи різного рівня партійців та чиновників кінця 1929-го – початку 1930-х років рясніють лексичними зворотами на кшталт «ворог радвлади» [6, арк. 54]; «злосний неплатник податків», «зліквідован як крупний спекулянт» [6, арк. 57]; «активний релігійник», «кулацький елемент» [6, арк. 65 зв.]. Так, у матеріалах до звіту Коростенського райвиконкому за 1929–1930 рр. читаємо: «Колективізація сільського господарства в останній рік проходила в умовах запеклої класової боротьби. Глитай усіма силами намагався загальмувати соціалістичну перебудову. Але біднота вкупі з середняцтвом під проводом робітничого класу провели рішучий наступ на капіталістичні елементи села» [5, арк. 4]. На початку 1930-х років ідеологема «ворог народу» акумулювала в собі раніше створені характеристики, зокрема для маркування так званих «позбавленців», і наповнювалася новими відтінками змісту в період розгортання політики «соціалістичних перетворень на селі» та індустріалізації.

Відповідальність за прорахунки у сільському господарстві, катастрофічне падіння, аж до голодної смерті, рівня життя селян у період колективізації комуно-більшовицька влада традиційно намагалася перекласти на «ворогів народу», значно розширивши їх перелік. Якщо на початку колективізації заможне селянство займало окрему нішу у загальній соціальній структурі українського села, то в період Голодомору рамки майнового розшарування були стерті унаслідок як репресивної політики сталінського режиму, так і голодної смерті, спричиненої організацією штучного голоду. Це стало причиною необхідності виокремлення в окрему групу ворожих елементів тих, хто до цього часу вважався «середняком» або навіть «бідняком». Арсенал комуно-більшовицької пропагандистської лексики поповнився новотворами, які почали широко застосовуватися у пресі і впроваджуватися на рівні офіційно використовуваної термінології: «глитай», «підглитайник», «підкуркульник», «куркульський агент», «куркульські підспівувачі». «Деякі підкуркульники проводять на полі під час роботи свою антирадянську агітацію» [7], – читаємо в одній зі статей; автори інших публікацій запевняють читачів, що «куркульський агент Ставовий Трохим – ворог колгоспний» [33], та закликають «викрити і розбити вщент куркульських агентів» [24]. Сміслові наповнення дефініцій так званих «підкуркульників», «підглитайників» залишалися дуже розмитим, що давало змогу місцевій владі чіпляти цей ярлик на окремих осіб за дуже суб'єктивними ознаками.

На початку 1930-х років у переліку ключових «злочинів» проти радянської влади почало широко використовувалося «шкідництво», зокрема у новостворюваних колгоспах. На тлі провальної хлібзаготівельної кампанії, яка перманентно проводилася владою в період голодних 1932–1933 рр., вістря революційної критики було спрямоване «на завгоспів, рахівників, рільників, які начебто найчастіше виступали організаторами приховування і крадіжок і до того ж належали до куркульських та ворожих елементів» [29, с. 161]. Автор публікації в «Поліській комуні» звинувачує уповноваженого райкому КП(б)У «т. Буха, який, перебуваючи в с. Білошичі, припустив величезну політичну помилку. Він забув, що революційна пильність є та сама якість, яка саме тепер потрібна більшовикам, забув, що класовий ворог змінив тепер свою тактику. Забув Бух слова т. Сталіна, що теперішній глитай та підглитайник, теперішні антирадянські елементи на селі – це здебільшого люди «тихі». Їх не треба шукати далеко від колгоспу, вони сидять у самому колгоспі і обіймають там посади кладовщиків, завгоспів, рахівників, секретарів та ін.» [26]. Схожі звинувачення знаходимо в одному з випусків «Радянської Волині»: «Колгосп засмічений куркулями, колгоспом керує глитайня. Шимонюки і Бойки – підглитайники. Наприклад, О. Шимонюк тапер старший конюх і взагалі «авторитет» – колишній спекулянт орендар та дяк з 20-річним стажем, мав 15 га землі, 4–5 коней, 3–4 корови, молотарку, січкарню, віялку, добру пасіку, тримав постійних 2–3 наймити. До колгоспу втягнув свою сімейку з 4-х синів. Молодші хлопці до комсомолу пролізли. Одного з них – Олексу за розклад комсомольського осередку нещодавно вилучили з комсомолу». Автор статті закликає до активних дій проти «ворогів радянської влади»: «Викрити глитайню, розігнати її кубло, оздоровити колгосп – ось невідкладне завдання, яке зміцнить колгосп» [22].

Широка комуно-більшовицька пропагандистська кампанія проти так званих «шкідників» у сільському господарстві мала на меті, з одного боку, перекласти відповідальність за масовий голод на «підступи ворогів радянської влади, а з іншого – легітимізувати право застосовувати репресії, нав'язуючи суспільству поведінку тотального стеження один за одним та страху бути звинуваченим та покараним, тому що «революційна законність пильно стежить за всякими проявами класового ворога, шкідника, дає їм нещадну відсіч» [27].

Висновки. Таким чином, у період утвердження сталінського тоталітарного режиму на теренах колишньої Волинської губернії наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років основним транслятором більшовицької ідеології виступала преса, насамперед місцеві друковані видання. Використовуючи

засоби друкованого слова, комуно-більшовицька влада сприяла посиленню процесу розшарування селянства: збереженню і зміцненню домінуючих позицій «бідняків» і «середняків» та викриттю «куркулів». Із метою формування негативного образу «ворога народу» у пресі активно послуговувалися «мовою ненависті», яка сприяла нагнітання у суспільстві атмосфери «класового протистояння», страху і підозрілості та впровадженню у масову свідомість «нової» системи соціальних і політичних уявлень про соціалізм. Спостерігається поступове залучення в офіційний дискурс активно тиражованої на сторінках друкованих видань експресивної лексики з виразно негативними конотаціями, яка фактично перетворилася на мовні кліше.

Література:

1. Андріївка загрузла в багні проривів. *Радянська Волинь*. 1932. 21 грудня.
2. Боннелл В. Більшовицька демонологія в радянських політичних плакатах 1930–1945 років. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1115-viktorii-bonnell-bilshovytska-demonolohiia-v-radianskykh-politychnykh-plakatakh-19301945-rokiv> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Великий терор 1937–1938 років: жертви і виконавці : збірник наукових статей. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. 210 с.
4. Гриневич Л. Голод 1932–1933 у публічній культурі пам'яті та суспільній свідомості в Україні. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. Вип. 17. С. 389–401 ; Гриневич Л. Стаття 127 КК УСРР як важіль боротьби з приватником в умовах розгортання надзвичайних заходів на початку 1928 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2011. Вип. 20. С. 177–192 ; Гриневич Л. Уповноважені партійці в умовах розгортання надзвичайних заходів в аграрній сфері України узимку-навесні 1928 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2010. Вип. 19. С. 102–112.
5. Держархів Житомирської області. Ф. Р-671. Оп.2. Спр.9. Арк.4.
6. Держархів Житомирської області. Ф.1024. Оп.1. Спр.130. Арк.54
7. Доки це зрештою буде. *Радянська Волинь*. 1932. 15 липня. № 98.
8. Ісакова Т.О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети. Серія «Політика»*. 2016. № 4. С. 90–97.
9. Колективіст Дзержинщини. 1933. 9 лютого. № 14.
10. Коць Т. Мовна агресія в інформаційному просторі: між стильовою нормою і деструкцією. *Українська мова*. 2021. № 3(79).
11. Коць Т. Ціннісні орієнтири доби тоталітаризму в мові періодичних видань 30–50-х років ХХ ст. *Культура слова*. 2015. Вип. 82. С. 93–102.
12. Краших активістів не залучено до боротьби за хліб. *Радянська Волинь*. 1932. 21 грудня. № 174.
13. Кульчицький С. Обґрунтування Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду у світлі концепцій Р. Конквеста й Р. Лемкіна. *Український історичний журнал*. 2018. № 4.
14. Кульчицький С.В. Ще раз до питання про демографічні наслідки голоду 1932–1933 рр. в Україні. *Український історичний журнал*. 1995. № 5. С. 137–141 ; Кульчицький С. Сталінська диктатура в період другого комуністичного штурму (1929–1938 рр.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2012. Вип. 21. С. 118–134.
15. Куркульських агентів – обдурювачів держави – нещадно карати. *Шлях колективізації*. 1933. 12 липня. № 89.
16. Куромія Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки / пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев. Київ, 2002.
17. Маркова С., Шеремета Л. Український селянин-хлібодар: історико-етимологічний дискурс. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 115–121.
18. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ, 2017. 240 с.
19. Масенко Л. Слово куркуль в історико-етимологічному та соціально-політичному аспектах. *Українська мова*. 2015. № 2. С. 24–37.
20. Морочко В. Справа «контрреволюційної шкідницької організації в сільському господарстві УРСР»: механізми і наслідок терору. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 1998. № 1–2. С. 96–104.
21. Нешадної кари класовому ворогові, що намагається зірвати заходи партії і радвллади. *Радянська Волинь*. 1932. 15 листопада. № 157.
22. Оздоровити колгосп, вигнати глитаїв. *Радянська Волинь*. 1932. 17 липня. № 99.
23. Приборкати куркуля та його помічників. *Колективіст Дзержинщини*. 1932. 26 лютого. № 12.
24. Причини відставання. *Радянська Волинь*. 1932. 7 липня. № 94.
25. *Радянська Волинь*. 1932. 15 листопада. № 157.
26. Революційна пильність. *Поліська комуна*. 1933. 24 листопада. № 175.
27. Розтрощим маневри класового ворога. *Шлях колективізації*. 1933. 6 серпня. № 104.
28. Романець Н. Особливості репресивної політики радянської влади в українському селі в умовах Голодомору. *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 3. С. 45–50.
29. Романець Н. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925–1939) : монографія. Кривий Ріг, 2014.
30. Сигнали з Синьгурів. *Радянська Волинь*. 1932. 7 липня. № 84.
31. Сипченко І.В. Окружна газета на Сумщині (1923–1929): тематичне наповнення, редакційна політика. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 53. С. 232–235.

32. Сипченко І. Феномен «ворога народу» у місцевій пресі Сумщини 30-х рр. ХХ ст.: особливості культивування та еволюція образу. *Образ*. 2014. Вип. 15. С. 122–129.
33. Ставовий Трохим – ворог колгоспний. *Поліська комуна*. 1933. 24 листопада. № 175.
34. Сталин В. Сочинения. Т. 5. Москва : ОГИЗ, 1947. С. 281–285.
35. Тарапон О. Преса як засіб ідеологічної обробки населення в радянській Україні (1920–1930-ті рр.). *Наукові записки з української історії*. 2016. Вип. 39. С. 47–54.
36. Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного життя : колективна монографія / відп. ред. С.В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 786 с.
37. Шкідників з Орелівського колгоспу покарано. *Соціалістичний наступ*. 1933. 24 квітня. № 403.
38. Шкідницька рука в Барашівці. *Радянська Волинь*. 1932. 3 серпня. № 107.
39. *Шлях колективізації*. 1933. 12 липня. № 89.
40. Andrej Kotljarchuk. Propaganda of Hatred and the Great Terror. A Nordic Approach. *Ethnic and Religious Minorities in Stalin's Soviet Union: New Dimensions of Research*. Olle Sundström, Huddinge: Södertörns högskola, 2017. P. 91–121.
41. Sarah Davies. Popular Opinion in Stalin's Russia: Terror, Propaganda, and Dissent, 1934–1941. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
42. Sirenko L. Construction of «enemy's» image in soviet press in 1939-1953-s. *Torun International Studies*. 2015. № 1(7). P. 37–45.
43. Vladimir Paperni. Narratives of Exclusion in the Discourse of the Stalinist Great Terror. *Sociology and Anthropology*. 2015. № 3(9). P. 440–446.